

Luka Zucić

MITOLOGIJA U FILOZOFIJI UMJETNOSTI FRIEDRICHA SCHELLINGA

1. Uvod

Cilj ovoga rada je analiza pojma mitologije u knjizi *Filozofija umjetnosti* filozofa klasičnog njemačkog idealizma, Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga (1775.-1854.). U radu ću objasniti zašto Schelling smatra da je mitologija preduvjet bilo kakve vrste umjetnosti. Također ću objasniti Schellingovo poimanje pojedinačnih bogova i svijeta u kojem oni žive kao vrhovnog umjetničkog djela koje proizlazi iz apsolutne poezije. Nakon analize mitologije i bogova, objasnit ću način na koji Schelling poima kaos kao masu koja prethodi bilo kakvoj podjeli pojedinačnih identiteta. Poslije objašnjenja kaosa, odlučio sam analizirati tri vrste prikaza u *Filozofiji umjetnosti*: shematizam, alegoriju i simbol s posebnim naglaskom na simbol jer je simbol, prema Schellingu, najbolja vrsta prikaza s kojim se umjetnost može služiti. U zadnjoj ću cjelini rada prikazati temeljne razlike između grčke i kršćanske mitologije.

2. Mjesto filozofije umjetnosti unutar Schellingovog filozofskog sistema

Pri gradnji vlastitih filozofskih sistema, filozofi njemačkog klasičnog idealizma nikako nisu mogli zaobići umjetnost kao jedno od najistaknutijih područja ljudskog djelovanja. Kao što je napisao Marijan Cipra, umjetnost u Schellingovom sistemu »može biti nazvana 'organonom' filozofije«¹ jer se preko umjetnosti povezuju »sistem transcendentnog idealizma i filozofija prirode«². Važno je i istaknuti Schellingov odnos prema grčkom pojmu μίμησις. Za razliku od nekih filozofa i mislioca tijekom povijesti – Platon i da Vinci kao dva mislioca koji su pomoću pojma μίμησις objašnjavali i valorizirali umjetnost – Schelling odbija promatrati umjetnost kao puko oponašanje ili prikriivanje. Umjetnik, koji je uvijek genij, »proizvodi poput prirode«³. Stoga filozofija umjetnosti stoji »između filozofije prirode i filozofije mitologije i objave«⁴. Ali ipak, ovakva vrsta filozofije – filozofija u sistemu – će kasnije biti proglašena »negativnom filozofijom« jer proučava

1 Marijan Cipra, »Predgovor hrvatskom izdanju«, u: Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Filozofija umjetnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008., str. I.

2 Cipra, »Predgovor hrvatskom izdanju«, str. II.

3 Isto, str. II.

4 Isto, str. XI.

logičku bit stvari, a pritom ne odgovara na temeljno ontološko pitanje: zašto uopće nešto jest, a ne ništa?⁵

3. Uloga mitologije u umjetnosti

»Mitologija je nuždan uvjet i prvi sadržaj svekolike umjetnosti.«⁶ Ova jednostavna rečenica pokazuje koliko je mitologija važna Schellingu pri utemeljenju filozofije umjetnosti. Ono što su u filozofiji ideje, to su, prema Schellingu, u umjetnosti bogovi koje žive u univerzumu u višem ruhu⁷ - mitologiji. Bogovi su oni u kojima je prisutna priroda apsoluta – svaka stvar je cjelina u kojoj je sadržan univerzum. Budući da je po Schellingu umjetnost sjedinjenje apsolutnog i relativnog, općeg i pojedinačnog te beskonačnog i konačnog »apsolutna sinteza ili uzajamno prožimanje slobode i nužnosti«⁸, odabir bogova kao uzora umjetnosti prikladan je odabir. Sjedinjenje pojmova koji na prvi pogled imaju suprotno značenje nešto je što Schelling čini kroz cijelu *Filozofiju umjetnosti* i stoga je najbolje odmah objasniti da se kod Schellinga takva proturječja ukidaju u bogovima. Treba dodati da Schelling umjetnost objašnjava pomoću grčkih bogova jer smatra da je sama grčka mitologija najbolji primjer uspješnog poetskog stvaranja, budući da se u grčkim bogovima sintetiziraju »čisto ograničenje s jedne strane i nepodijeljena apsolutnost s druge strane«.⁹ Ovakva sinteza nikada ne bi mogla biti moguća ako se umjetnost promatra kroz nekakvu logičku ili razumsku prizmu. Ali se iz *Filozofije umjetnosti* može zaključiti da se umjetnost i svijet bogova nikako ne mogu shvatiti kroz takve perspektive, nego kroz fantaziju - »Svijet bogova nije nikakav objekt niti pukog razuma niti uma, nego se može shvatiti jedino fantazijom«.¹⁰ Svaki pojedinačni grčki bog ima vlastite granice, koje su nužne da bismo tog boga spoznali kao cjelinu i kao nositelja određenog identiteta. Zeusu sigurno nikada ne bismo pripisali korištenje Posejdonovog trozupca. Određenje individualnim identitetom je nužno jer »Apsolut po sebi i za sebe ne nudi nikakvu mnoštvenost, on je za razum utoliko apsolutna, bezdana praznina«.¹¹ Samo se fantazijom mogu ukinuti »pojave suprotnosti«¹² koje se onda ujedinjuju u »najvećem mogućem jedinstvu«.¹³ Svaka individualna forma: Demetra, Zeus, Hermes, Atena – sadrži u sebi apsolut. Ali svaka se ta individualna forma sastoji od dvaju jedinstava – jedinstva forme u sebi samoj i apsolutnog jedinstva.¹⁴ Jedinstvo forme u sebi samoj može se objasniti pomoću djela *Rodenje tragedije* Friedricha Nietzschea (1844.-1900.) u kojoj Nietzsche uzima Apolona kao boga u kojemu je savršeno ostvareno načelo individuacije.

5 Isto, str. VIII-XI.

6 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 40.

7 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 41.

8 Isto, str. 21.

9 Isto, str. 28.

10 Isto, str. 32.

11 Isto, str. 30.

12 Vladimir Filipović, »F. W. J. Schelling«, u: Vladimir Filipović (ur.), *Klasični njemački idealizam i odabrani tekstovi filozofa*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979., str. 88.

13 V. Filipović, »F. W. J. Schelling«, str. 88.

14 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 25-26.

Citat koji Nietzsche preuzima od Arthura Schopenhauera (1788.-1860.) je sljedeći:

»Kao što na pobješnjelu moru koje, na sve strane bez granica, urlajući diže i spušta vodene bregove, u barci sjedi mornar i uzda se u tu krhku korablju, tako posred svijeta ispunjenog mukama mirno sjedi pojedinac, uzdajući se u *principium individuationis*.«¹⁵

Jedinstvo forme u sebi predstavlja temeljne karakteristike jednog pojedinačnog bića, u ovom slučaju, boga, koje njemu samom omogućuje da formira osobni identitet. Svaki bog jest zapravo ideja nečega cijeloga. Afrodita je božica koja obuhvaća ideju ljepote u njenoj cjelini – i tako je moguće prikazati jedan dio apsolutnog u posebnom. S druge strane, apsolutno jedinstvo forme je jedinstvo kroz koje ideja zauzima svoje mjesto u apsolutu. Ovdje jedna jednostavna analogija može pojasniti prethodnu tvrdnju. Usporedit ću Schellingovog Boga i Olimp, sjedište grčkih bogova. »Bog je totalitet koji nije nikakvo mnoštvo nego je upravo jednostavan.«¹⁶ Kao što ideje zauzimaju svoje mjesto u Bogu, tako i pojedinačni bogovi zauzimaju svoje mjesto na Olimpu. Ova dva jedinstva su, prema Schellingu, »tajna kojom posebno može biti shvaćeno u apsolutnom i onda opet kao posebno.«¹⁷

3.1. Kaos

Prije nego što prikažem Schellingovu ideju mitologije kao jednog totalnog svijeta za sebe, trebao bih spomenuti odakle uopće mogu doći takva bića kakva su posebni bogovi politeizma koji su nužni za umjetnost. Schelling kaže: »Zajednička klica bogova i ljudi jest apsolutni kaos, noć, tama. I prvi likovi koje fantazija pušta da budu rođeni još su bez forme.«¹⁸ Grčka kozmogonija opisuje nekoliko amorfnih počela – Ωκεανός, Νύξ, Χάος. U svojoj knjizi *Mefistofeles i androgin*, rumunjski povjesničar religije Mircea Eliade (1907.-1986.) opisuje Χάος kao »kompaktnu i homogenu masu, u kojoj se nije razabirao nikakav oblik; ili kao kuglu nalik jajetu u kojoj su Nebo i Zemlja bili sjedinjeni.«¹⁹ Takvo je viđenje svemira zajedničko većini mitoloških sustava na svijetu, od norveškog u kojem je svijet nastao nakon što su *Odin* i njegova braća raskomadali ledenog diva *Ymira* Eliadeovo »komadanje Diva«²⁰, do daleke kineske mitologije koja prikazuje kozmičkog diva *Pan 'kua*, koji stvara svemir nakon što se je izlegao iz kozmičkog jajeta, čije dvije polovice »predstavljaju Nebo i Zemlju.«²¹ U želji da dodatno pojasnim Χάος navest ću citat američkog pisca Howarda Phillipsa Lovecrafta (1890.-1937.): »crnina svemira bezgraničnog; nezamišljeni prostor oživljen kretanjem i glazbom, nalik ničemu na zemlji.«²² Budući da u Χάος-u nema oblika, takav ustroj svijeta nikako ne može biti

15 Friedrich Nietzsche, *Rođenje tragedije*, Matica hrvatska, Zagreb 1997., str. 29-30.

16 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 13.

17 Mircea Eliade, *Mefistofeles i androgin*, Fabula Nova, Zagreb 2004., str. 129.

18 Isto, str. 31.

19 M. Eliade, *Mefistofeles i androgin*, Fabula Nova, Zagreb 2004., str. 129.

20 M. Eliade, *Mefistofeles i androgin*, str. 129.

21 Isto, str. 129.

22 Howard Phillips Lovecraft, »The Music of Erich Zann«, u: *Great Tales of Horror*, Fall River Press, New York 2012., str. 71.

prikladan. Čak ni umjetnost nije u stanju prikazati nešto što je lišeno forme i identiteta jer onome bez forme nedostaju granice. Zato Schelling kaže: »Svijet bezobličnih i čudovišnih likova mora potonuti prije nego što može nastupiti blago carstvo blaženih i trajnih bogova«.²³

3.2. Bogovi i njihov svijet

Nakon što sam objasnio što prethodi bogovima i njihovom svijetu, sada ću objasniti svijet u kojem bogovi borave, zajedno s odnosima i zakonitostima tog svijeta. »Osnovni zakon svake tvorbe bogova jest zakon ljepote«.²⁴ Zakon ljepote je zakon po kojemu se u svakom bogu sintetizira apsolutno i posebno, ali kao realno sagledano i tako sintetizirano apsolutno postaje lijepim. Ovdje se dolazi do problema, jer ako je nešto realno sagledano, onda ono ima granice, a čim se postave granice, to sintetizirano nije više nije apsolutno, a tako ni apsolutno lijepo. Nužno je kroz izlaganje ponavljati ovo proturječje u sintezi apsolutnog i posebnog, jer se samo u jednom takvom paradoksu može pojmiti ideja u filozofiji, a u umjetnosti bog. Schelling odgovara na taj paradoks: »apsolutno samo u ograničenju, naime, u posebnom sagledano jest uopće lijepo«.²⁵ Tek se u nečemu što ima granice može sagledati prava ljepota. Zato sam u prethodnom dijelu istaknuo nužnost povlačenja $\chi\acute{\alpha}\omicron\varsigma$ -a pred formom, iako kasnije Schelling tvrdi da u potpunoj lišenosti forme leži apsolutna forma, a zajedno s njom, i uzvišena ljepota.²⁶ Ali na ovoj razini, stvaranja pojedinačnih bogova, oduzimanje forme bi bilo ravno redukciji na nulitet.²⁷ Pojedini bog mora imati svoju formu. Kada svaki bog ima svoju formu, onda se može govoriti i njihovom međusobnom odnosu koji je, za Schellinga, ništa drugo do li rađanje (teogonija).²⁸ Tako i ruski teoretičar Eleazar Moisejevič Meletinski (1918.-2005.) kaže da Schelling oduševljeno govori o grčkoj teogoniji kao izdvajanju iz Kaosa i savladavanju bezobličnosti ne uskraćujući, uostalom, ni izvjesno poštovanje Kaosu, kao praosnovi bića.²⁹ Kada se po ovakvim zakonima i odnosima uspostavi svijet, u ovom slučaju Olimp, i tek kada bogovi međusobno uspostave takav svijet, onda se može reći da se uspostavila nezavisna egzistencija u fantaziji – nezavisna poetska egzistencija.³⁰ A taj svijet onda konačno dobiva svoje pravo ime – mitologija: »Objašnjenje bogovskih tvorbi«.³¹ Ovakav jedan svijet, koji je savršen, apsolutno blažen i neovisan spram zbiljskog svijeta, takav svijet još se naziva i apsolutnom poezijom. Apsolutna poezija – za razliku od uobičajene poezije, koja je po Schellingu ono »oblikujuće sadržaja«³² - apsolutna poezija je

23 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str.31.

24 Isto, str. 34.

25 Isto, str. 34.

26 Isto, str. 34.

27 Isto, str. 34.

28 Isto, str. 40.

29 Eleazar Moisejevič Meletinski, *Poetika mita*, Nolit, Beograd 1983., str. 21.

30 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 36.

31 Isto, str. 40.

32 Isto, str. 41.

izvor svekolike umjetnosti.³³ Čak i nakon dva tisućljeća, grčka mitologija predstavlja nepresušan izvor nadahnuća – vjerojatno će tako nastaviti još dugo vremena – jer kako kaže Schelling: »ona je vječna materija iz koje sve forme tako čudesno, mnogostruko proizlaze«. ³⁴ Martin Heidegger (1889.-1976.) još je jedan filozof koji, kada govori o umjetnosti, spominje pojam *svijet* – ali je kod Heideggera umjetničko djelo ono koje izlaže svijet i pro-izvodi *zemlju*. *Svijet* Heidegger definira kao sebe-otvarajuću otvorenost dalekih putanja jednostavnih i bitnih odluka u usudu jednog povijesnog naroda³⁵, dok je *zemlja* »ni spram čega prinuđeno proizlaženje onog stalnog sebe-zatvarajućeg i na taj način sklanjajućeg«. ³⁶ Ovako poimanje *svijeta* bi u Schellingovoj filozofiji umjetnosti bio sam apsolut – samo što se kod Schellinga ne radi o jednom povijesnom narodu, nego o bogovima. Apsolut je *svijet* bogova, dok su oni sami, kao sinteza apsolutnog i posebnog, *zemlja*. Posebnost bogova zatvara apsolut u više pojedinačnih formi kao što kod Heideggera *zemlja* nastoji zadržati *svijet* u sebi. Kroz takve prijepore i proturječja, *zemlja* i *svijet* dopijevaju do neskrivenosti (*αλήθεια*), dok bogovi uspostavljaju vlastiti lik. Taj lik ima zadaću prikazati indiferenciju općenitog i posebnog u posebnom, što se može prikazati samo kao simbol.³⁷

4. Vrste prikaza: shematizam, alegorija i simbol

Shematizam je vrsta prikaza »u kojem općenito znači posebno, ili u kojem posebno biva sagledano kroz opće«. ³⁸ Schelling savjetuje svoje čitatelje da si shematizam objasne pomoću mehaničkog umjetnika koji »treba proizvesti neki predmet određene forme u skladu s pojmom«. ³⁹ Kada želim proizvesti nekakav predmet, ili, što Schelling navodi kao primjer čistog shematizma, kada želim koristiti jezik⁴⁰ – onda promišljam opća pravila i pomoću njih uobličujem predmet ili izraz. Jedna rečenica u govoru je tako rezultat primjene gramatičkih pravila, odabira dikcije, tona mojeg glasa, naglaska kojeg sam poprimio živeći tamo gdje živim.

Alegorija je pak obrnuta vrsta prikaza, »u kojem posebno znači općenito ili općenito biva sagledano kroz posebno«. ⁴¹ Alegorija se može shvatiti kao osiromašeni simbol jer u alegoriji posebno znači općenito, dok u mitologiji ono posebno uistinu jest općenito. U tom vidu alegorija „kaska“ za simbolom. I sam Schelling kaže da »simboličko značenje u sebi uključuje alegorijsko«. ⁴²

Simbol je posljednja i najbolja vrsta prikaza, u kojem »niti općenito ne znači posebno

33 Isto, str. 41.

34 Isto, str. 41.

35 M. Heidegger, *Izvor umjetničkog djela*, AGM, Zagreb 2010., str. 75.

36 M. Heidegger, *Izvor umjetničkog djela*, str. 75.

37 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str.41.

38 Isto, str. 42.

39 Isto, str. 42.

40 Isto, str. 43.

41 Isto, str. 42.

42 Isto, str. 44.

niti posebno općenito, nego gdje je oboje apsolutno jedno⁴³. Očito je da će onda simbol biti temeljno sredstvo kroz mitologija sebe samu prikazuje te je zbog toga »simboličnost ustrojstveno načelo mitologije«. ⁴⁴ Umjetnost može kroz simbol najbolje ispuniti svoj zadatak – prikaz s potpunom indiferencijom. Naravno, u mitologiji simbol dobiva svoju punu snagu. Da su bogovi prikazani kroz alegoriju, oni nikada ne bi stekli tu nezavisnost. Objasniti ću pomoću primjera iz mitologije. Grom se na grčkom kaže βροντή. Kada je stari Grk izgovarao tu riječ, ona bi služila kao zamjena za prirodnu pojavu – kao alegorija; opće sagledano kroz pojedinačno – u ovom slučaju, to pojedinačno je ta riječ. Ona u svojim raznim deklinacijama samo označava grom. Ali Zeus – prikazan kroz simbol – ne označava grom, on sam jest grom. Slično poimanje simbola ima i njemački filozof Hans-Georg Gadamer (1900.-2002.) – kada u svom djelu *Ogledi o filozofiji umjetnosti* navodi: »Umjetničko djelo, u svojoj nezamjenjivosti, nije puki nositelj smisla – tako da bi se taj smisao mogao prenijeti na druge nositelje. Smisao umjetničkog djela počiva zapravo na tome da je ono tu«. ⁴⁵

5. Grčka i kršćanska mitologija

U ovom dijelu svojeg seminara ću izložiti temeljne razlike grčke i kršćanske mitologije te utjecaj tih razlika na umjetnost. Kršćanska mitologija je u svojoj biti idealistička mitologija. Iako je u svojem korijenu – židovstvu – sadržavala realističku crtu, utjecaji s Orijenta su je transformirali u idealističku. ⁴⁶ Ona nije, kao grčka mitologija, proizlazila iz prirode, nego se najviše oslanjala na historiju i moral - »U Grčkoj univerzum biva sagledan kao priroda, u kršćanskoj kao moralni svijet«. ⁴⁷ Grčki bogovi dijele svijet s ljudima – u Trojanskom ratu biraju strane, Paris kao smrtnik igra ulogu suca kada treba prosuditi je li ljepša Afrodit, Hera ili Atena (Schelling bi jabuku vjerojatno dodijelio Afroditi jer je ona ipak ljepota sama). Iduća točka je ono što je simbolično u te dvije mitologije. U grčkoj mitologiji su bogovi simboli, dok su u kršćanskoj mitologiji simbolične radnje – Isusovo lomljenje kruha. ⁴⁸ Još jedna razlika je nedostatak kozmogonije u kršćanskoj mitologiji. ⁴⁹ Kršćanski bog stvara svijet Riječju – iako je postupak trajao sedam dana, to nije ni približno slično grčkom poimanju kozmologije gdje bogovi proizlaze jedni iz drugih (Uran i Gaja iz Χάος-a, Atena u punoj borbenoj opremi iskače iz Zeusove glave). Tragovi politeizma u kršćanstvu se mogu vidjeti u anđelima, ali oni prema Schellingu nisu prikladna zamjena za grčke bogove jer su grčki bogovi realno sagledane ideje, dok je netjelesnost bitna karakteristika anđela. ⁵⁰ Politeistički sustav grčkih bogova ima vlastitu hijerarhiju, dok je anđelima potrebna crkva, koja je odraz nebeske hijerarhije na Zemlji.

43 Isto, str. 42.

44 E. Meletinski, *Poetika mita*, str. 21.

45 Hans-Georg Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, AGM, Zagreb 2003., str. 54.

46 F. W. J. Schelling, *Filozofija umjetnosti*, str. 60.

47 Isto, str. 63.

48 Isto, str. 67.

49 Isto, str. 69.

50 Isto, str. 69.

6. Zaključak

U svojem seminaru prikazao sam kakvu ulogu igra mitologija u Schellingovoj filozofiji umjetnosti. Kao nužan uvjet sve umjetnosti, mitologija je nezaobilazan faktor u Schellingovoj filozofiji umjetnosti. Jedino se kroz ideju bogova može shvatiti što je potrebno umjetnosti da bi ona stvorila svoju vlastitu neovisnu zbilju. Objasnivši Schellingovo shvaćanje shematizma, alegorije i simbola, dokazao sam zašto umjetnost mora biti simbolična. Na kraju, razlike između grčke i kršćanske mitologije pokazuju da je Schelling bio svjestan potpuno različitih poimanja umjetnosti u tim svjetovima.

Literatura

- Filipović, Vladimir (ur.), *Klasični njemački idealizam i odabrani tekstovi filozofa*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979.
- Eliade, Mircea, *Mefistofeles i androgin*, Fabula Nova, Zagreb 2004.
- Gadamer, Hans-Georg, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, AGM, Zagreb 2003.
- Heidegger, Martin, *Izvor umjetničkog djela*, AGM, Zagreb 2010.
- Lovecraft, Howard Phillips, *Great Tales of Horror*, Fall River Press, New York 2012.
- Meletinski, Eleazar Moisejevič, *Poetika mita*, Nolit, Beograd 1983.
- Nietzsche, Friedrich, *Rođenje tragedije*, Matica hrvatska, Zagreb 1997.
- Schelling, F. W. Joseph, *Filozofija umjetnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008.

